

Ermənistanın azərbaycanlılara qarşı soyqırımlar tarixi

V yazı

İradə Sarıyeva

Dağlıq Qarabağın və ətraf rayonların Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilməsi nəticəsində xalqımız böyük faciələr yaşayıb. Dağlıq Qarabağda ermənilər tərəfindən həyata keçirilən ilk işğal prosesindən danışıarkən Kərkicahanın işğalını xüsusi qeyd etməliyik. Ermənilər Dağlıq Qarabağın qədim yaşayış məskəni olan və tarixən Azərbaycan türklərinin yaşadığı Kərkicahanı işğal edərək əhalisinə divan tutmaqla böyük tarixi cinayətlərə yol veriblər.

Tarixçilər qeyd edirlər ki, ermənilər tərəfindən 1989-cu ildən başlayaraq Xankəndidən azərbaycanlı əhalisi deportasiya olunmağa başlayır. Heç bir səbəb göstərməyən ermənilər öz havadarlarının köməyi ilə bu prosesi həyata keçirirdilər. Təbii ki, bu prosesin baş verməsində keçmiş SSRİ rəhbərliyinin razılığı vardı. Tarixçilərin verdiyi bilgiyə görə, ermənilərin silahlı hücumlarına, göstərdikləri təzyiqlərə baxmayaraq, bir neçə min nəfər əhali işğal gününədək Kərkicahanda qalır. Öz doğma yurdlarında ermənilər tərəfindən müxtəlif zorakılıqlara, təqiblərə məruz qalan kərkicahanlılar çox böyük problemlər yaşayırlar.

Rəsmi mənbələrdə bildirilir ki, Kərkicahan əhalisi gizləncə Malıbəyli tərəfdən Ağdama, Şuşaya və Bakıya gələrək ermənilərin onların başlarına gətirdiyi müsibətləri keçmiş rəhbərliyə çatdırırdılar. Həmin dövrdə ermənilər Kərkicahan camaatını qazsız, susuz, işıqsız qoymuşdular və digər ərazilərlə rabitə yox idi, onlara keçmiş Azərbaycan rəhbərliyindən isə heç bir dəstək verilmirdi. Keçmiş Azərbaycan rəhbərliyindən heç bir dəstək almayan həmin insanların bir çoxu erməni pusqusuna düşür və işgəncə ilə öldürülürdü. Buna isə reaksiya verən tapılmırdı. Ermənilər azərbaycanlılara işgəncələr verir, onları fiziki, mənəvi, psixoloji cəhətdən incidirdilər.

Xankəndi sakini olan Leyla Məmmədova adlı bir şəxsin mətbuata dediklərindən: “1990-cı ildə mən kolxozda işləyirdim və Kətkükdən Xankəndiyə gəlirdim. Yolum Quşçulardakı erməni pusqusundan keçirdi. Orada erməni əsgərləri bir qızın başını kəsmiş, digərini isə asmışdılar”. Bütün bunlar açıq şəkildə baş verirdi, amma erməni daşnaklarının qanunsuz əməlləri, cinayətləri cəzasız qalırdı.

Məlumatlara görə, 1991-ci il dekabrın 29-u, gecə saat 22:00-da ermənilər artıq öz mövqelərini tutur. Saat 23:30-da hücum əmri verilir və savaşa başlayır. Əsas hücumlar Kərkicahan tərəfə idi. Azərbaycanlıların Kərkicahandan çıxması üçün 3 yol var idi: Kərkicahandan birbaşa Şuşaya, Ərminavan ərazisi, Bakı-Xankəndi-İrəvan magistral yolu.

Tarixçilər qeyd edirlər ki, Kərkicahan işğal olunmuşdu, hərbiçilərin bir çoxu orada idi və keçmək mümkün olmadı. İşğalların bir çoxunu həyata keçirən 366-cı motoatıcı alay Kərkicahanla Xankəndinin arasında yerləşirdi. Ərminavandakı binalar isə partladılmış və yolun üstünə düşmüşdü. Yol bağlanmışdı. Təkcə yol Bakı-Xankəndi-İrəvan magistralı idi. Bəzi məlumatlara görə, həmin magistral tərəfdən Ağdam və Xocalı əhalisi köməyə gəlirdilər. Yaşayış məntəqəsi işğal olunan zaman əsir düşən insanların gözləri, başları və digər yerləri kəsilir. Meyitlər yandırılır və ya itə yem edilir. İnsanların dərisi soyulur və s. Atışma səhərə qədər davam edir və erməni qüvvələri qalib gəlir. İşğal qurtardıqdan sonra isə yaşayış məntəqəsinin bir hissəsi və meşə əraziləri yandırılır. Şuşa elə bir yerdə idi ki, Xankəndi ovuc içi kimi görünürdü. Kərkicahan Xankəndiyə nisbətən daha da yaxın idi. Ermənilərin Kərkicahanı işğal etməsi nəticəsində 34 nəfər şəhid olub, 150 nəfər müxtəlif dərəcəli xəsarətlər alıb. İki orta məktəb, bir uşaq bağçası, bir kitabxana, bir klub, bir ATS, on dükan, bir tibb ambulatoriyası, müxtəlif istehsal sahələrinə aid olan beş sex və digər məişət-iaşə obyektləri dağıdılıb.

Tarixçilərin bildirdiyinə görə, 1960-cı illərdə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin millətçi erməni rəhbər orqanları qəsəbənin adını yaşayış məntəqələrinin rəsmi siyahısından çıxararaq özünü Xankəndi şəhərinə birləşdirmişdilər. Azərbaycanlılar yaşayan bu qədim kəndə şəhər tipli qəsəbə statusu verilmişdi. Xankəndi şəhərini vaxtilə Qarabağ xanı Pənahəli xanın oğlu Mehdiqulu xan Kərkicahan yaxınlığında salmışdı. Oykönim mənbələrdə Kərkicahan və ya Kirkicahan kimi qeydə alınıb. Əslə Kərkicahan olan bu etnotoponim kərki tayfa adından və yer, məkan bildirən can toponimindən ibarət olub, "kərki tayfasının məskəni" mənasındadır.

Qeyd etdiyimiz kimi, Kərkicahan uğrunda döyüşlərdə 150-dən çox azərbaycanlı, 40 qadın və 110 kişi şəhid olub. Həmin vaxt kəndin müdafiəsi yerli əhali, polis və yenicə yaranmış Azərbaycan Ordusunun bir qrup əsgəri tərəfindən təşkil olunmuşdu. Lakin bu müdafiə qüvvələri Xankəndi istiqamətindən qəsəbəyə

doğru hücumə keçən erməni silahlılarının istifadəsində hərbi texnika və ağır silahlar olduğundan, son nəticədə geri çəkilməyə məcbur oldular. Bununla belə, pis silahlanmış Azərbaycan əsgərləri bir müddət erməni silahlılarının hücumlarının qarşısını aldılar və bunun hesabına dinc əhali qəsəbədən çıxma bildi. Kərkicahan kəndi uğrunda gedən döyüşlər haqqında rejissor Ceyhun Mirzəyev tərəfindən "Fəryad" bədii filmi çəkilib.

SSRİ dövründə Kərkicahanda 1922, 1939, 1959, 1978 və 1990-cı illərdə zavod və fabriklər açılır. 1930-cu ildə Qarabağa yenidən erməni əhali yerləşdirilir və onların xeyli hissəsi də Kərkicahana gətirilir.

İkinci Dünya Müharibəsində kərkicahanlılar da yaxından iştirak ediblər. Xankəndi Hərbi Komissarlığının arxivlərində də göstərilir ki, Kərkicahan ərazisindən ümumi 161 kişi və 2 qadın savaşa iştirak edib. Onlardan yalnız bir nəfər məshəti türkü olub, qalanları isə azərbaycanlı idi. 79 nəfər həlak olub. Onların 20-si itkin düşüb. 64-ü isə əlillik dərəcəsi alıb. Bundan da göründüyü kimi, ermənilər həmin dövrdə Kərkicahanda yaşamaıblar.

Kərkicahan sakinləri repressiyadan da ciddi əziyyət çəkiblər. Belə ki, SSRİ dövründə repressiya qurbanlarının sayı gizlədilir. Lakin SSRİ dağılıqdan sonra bir neçə azərbaycanlı tədqiqatçı Moskvaya üz tutub və arxiv sənədlərini yoxlayıb. Arxivlərdə SSRİ-nin hər bir kəndindən neçə nəfərin repressiya qurbanı olması barədə məlumatlar var. Həmçinin, Kərkicahandan. Ümumiyyətlə, biz bu repressiyaları araşdırdıqda görə bilirik ki, repressiya olunan şəxslərin bir çoxu erməni satqınlığından zərər görüb və ya ermənilərə müqavimət göstərən zaman üstünə damğa vurulub.

1930-cu illərdə Ermənistandan Qarabağa axışan ermənilər azərbaycanlıların evlərinə göz dikir, evləri, tarixi yerləri dağıdırdılar. Azərbaycanlılar buna qarşı çıxan zaman ermənilər hay-küy salaraq rəhbərliyə məktublar göndərirdilər: "Türklər bizi qırır!". Buna görə də günahsız adamları qurban edirdilər. Həmçinin, Stalin rejimi hər zaman ermənilərin dayağı idi. 1920 və 1932-ci illərin repressiyası zamanı Kərkicahan itki verməyib. 1921-ci ildə yalnız bir nəfər - Əli Allahyar oğlu Ağamalıyev qurban olub. Az.ÇK-nın Kollegiya iclasının materiallarına əsasən (materiallar Moskvadadır), 1923-cü ildə haqsız yerə öldürülən 89 nəfərin 21-i Dağlıq Qarabağdan, onların da 8-i Xankəndi və ətraf yaşayış məntəqələrindəndir. 1931-ci ildə Kərkicahanın baş axundu Sahibi Qəhrəman oğlu Hacı Qulu repressiya qurbanı olub. 1935-ci ildə isə Kərkicahandan bir ailənin üzvü olan 3 nəfər repressiyaya məruz qalıb: İsmayılov Çələbi Məmməd Qərib oğlu, qayını Çopur Kərim və kiçik qardaşı İsmayılov Matan Murtuz oğlu. Sənədlərdə qeyd olunub ki, onlar şəhər ərazisində panika və iğtişaşlar yaratmaqda suçlanıblar. Ən çox itki 1938-ci ildə baş verib. Həmin il Kərkicahandan 9 nəfər şəxs, ümumi Xankəndi və tərkibindəki yaşayış məntəqələrindən isə 23 nəfər repressiya qurbanı olub. Əlbəttə, bütün bu işlərdə də soyumuzu kəsməyə həris olan erməni daşnaklarının "xidmətləri" olub.

1960-cı və 1991-ci illərdə Kərkicahanda məktəblər açılır. Bu dövrə qədər isə mədrəsə və xan qızı Natəvanın evində məktəb fəaliyyət göstərirdi. 1950-1970-ci illərdə yanğınsöndürmə idarəsi, ATS, bağça, klub, su və qaz idarələri, stadion, 2 park, 2 hotel, pansionat, SES və bir çox idarə yaradılır. Kərkicahan həm də Azərbaycanın əsas kurort yerlərindən biri idi.